

MILAN MICIĆ

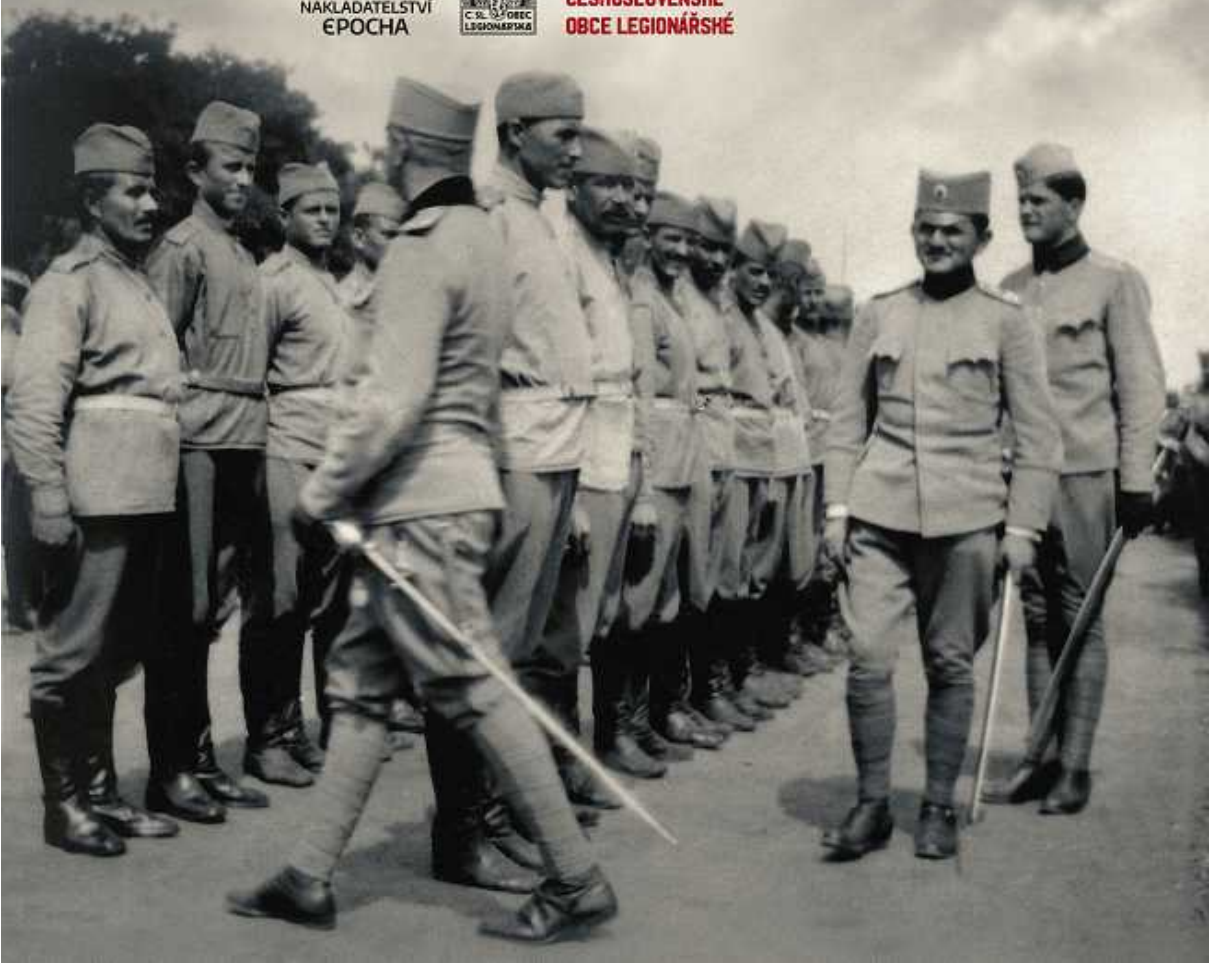
ZAPOMENUTÝ BOJ

SRBŠTÍ DOBROVOLNÍCI V RUSKU 1914–1918

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

EDICE KNIHOVNA
ČESHOSLOVENŠÉ
OBCE LEGIONÁŘSKÉ

MILAN MICIĆ

ZAPOMENUTÝ BOJ

SRBŠTÍ DOBROVOLNÍCI V RUSKU 1914–1918

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

EDICE KNIHOVNA
ČESKOSLOVENŠÉ
OBEČ LEGIONÁRSKÉ

Photos © archiv autora, Fotoarchiv VÚA-VHA Praha, sbírka ČsOL,
sbírka Jiřího Charfreitaga, sbírka Novici Hornjaka,
Milan Mojžíš, Stanislav Pítr, 2020

Translation © Ditta Pfefferová, 2020

Cover art © Lukáš Tuma, 2020

Czech Edition © Československá obec legionářská,
Nakladatelství Epoque, Praha 2020

ISBN 978-80-87919-74-3 (printed – Československá obec legionářská)

ISBN 978-80-7557-978-2 (printed – Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7557-932-4 (ePub – Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7557-933-1 (mobi – Nakladatelství Epoque)

ISBN 978-80-7557-934-8 (pdf – Nakladatelství Epoque)

OBSAH

Předmluva k českému vydání	7
Úvod.	9
Represe.	15
Kapitulace	29
V zajetí	37
Do Oděsy.	47
Divize	63
Dobrudža.	85
Rozpad	105
Odchod	121
Závěr	131
Seznam pramenů a literatury	145
Milan Micić.	151
Přílohy	153
Velitelé na dobrudžské frontě	155
Tabulky	163
Naši v Dobrudži	171
Mapy	191
Vyznamenání udělovaná za boje v Dobrudži	197
Obrad Hornjak	201
Naši v Dobrudži po sto letech	207
Pomník českým dobrovolníkům padlým v Dobrudži	219
Československá obec legionářská.	227

PŘEDMLUVA K ČESKÉMU VYDÁNÍ

Studie Milana Miciće *Zapomenutý boj* přináší českým čtenářům srbský pohled na vznik, nasazení, vnitřní rozpolcenost a následný rozklad jihoslovanských jednotek zformovaných v Rusku. Dobrovolnické hnutí vnímá jako svébytný pilíř srbského narativu první světové války. Na základě osobních příběhů vybraných dobrovolníků představuje odhodlání obyvatel z jižních zemí rakousko-uherské monarchie k připojení se k Srbskému království. Jako základní motivaci vidí autor represivní přístup rakousko-uherských úřadů při uplatňování principu kolektivní viny za sarajevský atentát na srbském obyvatelstvu v Bačce, Banátu, Banovině, Baranji, Bosně, Dalmácii, Hercegovině, Kordunu, Lice či Sremu.

Historika Milana Miciće k nám z Vojvodiny přivedl náš srbský člen Novica Hornjak, který u nás od roku 2013 pátral po svém dědovi Obradovi, jenž v letech první světové války bojoval ve 4. čs. střeleckém pluku Čs. vojska na Rusi. S Milanem Micićem a Novicou Hornjakem jsme v roce 2015 hledali v České republice místa spojená s pobytem srbských vojáků (zajatců) v první světové válce a v rámci projektu Legie 100 na podzim 2016 společně realizovali velkou Národní pouť do rumunské Dobrudže u příležitosti 100. výročí bojů na této frontě. Při těchto vzájemných setkáních jsme naplánovali několik společných projektů, z nichž jeden byl i přeložení a vydání knihy M. Miciće v České republice.

Zvolená publikace *Zapomenutý boj* navazuje na předcházející práce srbského historika M. Miciće věnované jihoslovanskému dobrovolnickému hnutí mezi roky 1912 až 1918. Problematika jihoslovanských dobrovolnických jednotek zformovaných za první světové války stojí zdánlivě mimo zorné pole české či slovenské historie. Při bližším pohledu, především na národnostní složení těchto dobrovolnických útvarů, je však třeba do našeho hledáčku zařadit i toto téma. V řadách jihoslovanské (srbské) dobrovolnické divize zformované na ruském území totiž působily stovky českých a slovenských dobrovolníků, kteří se tak postavili na stranu Dohody ještě předtím, než vstoupili do samostatného československého vojska v Rusku či později i ve Francii. Řada z těchto

„srbáků“, jak se jim po válce přezdívalo, se v meziválečném období stala významnými důstojníky československé armády a za druhé světové války členy protiněmeckého odboje.

Chtěl bych poděkovat Petru Tolarovi, který se několik let věnuje československým dobrovolníkům v srbské armádě, za přípravu překladu díla M. Miciće k českému vydání. Studii doplnil fotografiemi zaslanými autorem o srbském dobrovolnickém hnutí z výstavy realizované v roce 2016 v rumunské Konstanci a fotografiemi ze sbírek ČsOL, Jiřího Charfreitaga či vlastními. V příloze je pak přiložený i jeho příspěvek o československých dobrovolnících v 1. srbské dobrovolnické divizi v Dobrudži přednesený na konferenci Československé obce legionářské v roce 2016. Přílohu pak doplňuje krátká informace o Národní pouti Československé obce legionářské v roce 2016 na bojiště v Dobrudži.

Pevně věřím, že studie včetně příloh bude přínosem i pro české a slovenské autory, kterým poskytne základní vhled do této problematiky pro další zpracovávání tématu československých dobrovolníků v srbském vojsku.

mjr. v zál. Ing. Milan Mojžíš
řídící tajemník Československé obce legionářské

ÚVOD

V kolektivní paměti srbského národa ve vztahu k Velké válce (1914–1918) téměř neexistuje uznání role a významu srbských dobrovolníků v souvislosti s vítězstvím srbské armády a utvářením jugoslávského státu. Boje v Dobrudži roku 1916, kterých se jako součást rumunsko-ruských vojenských sil účastnila 1. srbská dobrovolnická divize, tvořená srbskými dobrovolníky, rakousko-uherskými občany, jsou srbské široké veřejnosti zcela neznámé a nejsou součástí kultury vzpomínek srbského národa na první světovou válku. Památník věnovaný srbským dobrovolníkům 1. srbské dobrovolnické divize, který v roce 1926 vybuďovalo Království Srbů, Chorvatů a Slovinců v rumunském městě Medžidiji v Dobrudži, leží mimo zorné pole historické paměti Srbska a pro srbského občana 21. století nepředstavuje adekvátní pietní místo.

Absenci srbských dobrovolníků v kolektivní paměti srbského národa i historii bojů 1. srbské dobrovolnické divize na dobrudžské frontě v roce 1916 je možno souhrnně označit jako trvale „zapomenutý boj“. V závěrečné fázi války na soluňské frontě se totiž srbští dobrovolníci – rakousko-uherský občané z Bosny, Hercegoviny, Liky, Banoviny, Kordunu, Dalmácie, Slavonie, boky Kotorské, Banátu, Bačky, Baranji a Sremu – už nevyskytovali jako samostatná vojenská jednotka s vlastní identitou a názvem, neboť v prosinci 1916 došlo na soluňské frontě k přerozdělení dobrovolnického oddílu a na jaře roku 1917 byl v Oděse Srbský dobrovolnický sbor přejmenován na Dobrovolnický sbor Srbů, Chorvatů a Slovinců. V lednu roku 1918 založilo srbské vrchní velení Jihoslovanskou divizi, kterou kromě dvou pluků bývalé Vardarské divize tvořily i dva jihoslovanské pluky sestavené převážně ze Srbů, rakousko-uherských občanů. Řada dobrovolníků srbské armády, rakousko-uherských občanů, byla jako bezejmenná masa rozptýlena v rámci regulérních jednotek srbské armády na soluňské frontě.

„Velká válka“, srovnatelná s následky ničivého zemětřesení, biologicky, společensky, ekonomicky i kulturně zdevastovala společnost Srbského království. Ztráty Srbského království byly za první světové války

odrazem národní biologické katastrofy a devastace hmotných statků v Srbsku dosáhla mimořádně vysokého stupně. Oběti, které přineslo Srbské království v boji za národní osvobození a pro utváření jugoslávského státu mezi dvěma světovými válkami, zastřely v kolektivní paměti přínos srbských dobrovolníků z bývalého Rakousko-Uherska pro boj Srbů za první světové války. Do vzpomínek na srbská vítězství na Ceru a Kolubare roku 1914, na „albánskou golgotu“ na přelomu let 1915 a 1916, pobyt srbského vojska na Korfu a následné boje na soluňské frontě mezi lety 1916 a 1918 vstoupila mezi dvěma světovými válkami mytologizace. Dobrudžská fronta, na níž srbské vojsko i stát bojovaly o přežití, byla mimo důležité zeměpisné souřadnice. Pro rumunskou politiku byla během první světové války frontou vedlejší a pro Rusy nechtěnou. Přestože na ní pod ruským velením statečně bojovali srbsští dobrovolníci, bývalí rakousko-uhersští vojáci a občané, zůstala fronta i kruté boje, které se na ní odehrály, mimo významnou oblast vzpomínek a paměti. Oficiální státní politika jihoslovanství v Království SHS (Jugoslávii) bránila reálnému pohledu na srbské dobrovolnické hnutí v Rusku mezi lety 1914 a 1918, protože události na podzim 1916 a na jaře 1917 ukázaly, že jihoslovanská myšlenka nebyla v masách Srbů, Chorvatů a Slovinců, mezi nimiž byly silné národní, státní a dynastické ideje, dostatečně intenzivní a zvláště srbsko-chorvatské konflikty uvnitř Srbského dobrovolnického sboru poukazovaly na charakter příštího jugoslávského státu i sled budoucích historických jevů a procesů v něm. Rozpad sboru, ovlivněný bolševickou revolucí, a vystoupení značného počtu dobrovolníků zastiňovaly pohled na boje srbských dobrovolníků a krvavé dobрудžské bojiště. Dogmatický pohled na osvoboditelskou úlohu srbského vojska během první světové války v procesu osvobozování příslušníků srbského národa žijících v Rakousko-Uhersku a osvobozování jihoslovanských zemí potlačoval význam a přínos srbských dobrovolníků pro srbské vítězství ve válce i pro utváření jugoslávského státu.

Po skončení druhé světové války a nastolení nového socialistického společenského řádu v Jugoslávii bylo *Sdružení válečných dobrovolníků Království Jugoslávie* zakázáno. Srbsští dobrovolníci jakožto „lidé z Království Jugoslávie“ byli vyloučeni z historické paměti a jejich hrdinný boj na dobрудžské frontě roku 1916 byl zapomenut. Vyřazení srbských dobrovolníků je součástí obecného zatemňování srbských kolektivních vzpomínek na účast Srbského království v první světové válce. Historická

paměť celých generací srbského národa prošla procesem změn podobně jako mytická, kulturní a historická matrice srbského národa prošla procesem ideologické přeměny.¹ Vlivem autocenzury došlo u značné části potomků srbských dobrovolníků po roce 1945 k mazání vzpomínek týkajících se významu a role jejich otců a dědů v současných dějinách srbského národa, v lepším případě z nich bylo uchováno jen povrchní a fragmentární torzo. Výsledkem takovýchto postojů k etickým a životním hodnotám i k pozměněné srbské kolektivní paměti byla hromadná „ztráta paměti“ Srbů v souvislosti s jakoukoliv úlohou a významem srbského dobrovolnického hnutí za první světové války a zvláště s účastí 1. srbské dobrovolnické divize v bojích na dobrudžské frontě na podzim 1916, nejmasovějším a nejvýraznějším projevem dobrovolnického hnutí za první světové války.

Studie *Zapomenutý boj* o dobrovolnících srbské armády v Rusku a na dobrudžské frontě v roce 1916 proto přináší dvojí pohled na události. Veškeré historické faktory, které se v rychlých a zhuštěných procesech první světové války podílely na utváření srbského dobrovolnického hnutí v Rusku a dávaly mu historickou funkci i dějinnou dynamiku, jsou v této historiografické studii sledovány ve všech svých mnohoznačných projevech: rakousko-uherská válečná politika vůči Srbům, svým občanům, Srbské království, především jeho vláda a vojsko, národně-revoluční organizace *Černá ruka*, Jihoslovanský výbor, ruský stát, zvláště jeho armáda a státní aparát, jakož i ruští revolucionáři, rumunská armáda a českoslovenští dobrovolníci. Těžištěm studie je sám srbský dobrovolník, převážně srbský rolník z jižních oblastí Rakousko-Uherska obývaných Srby, jeho dějinný úděl a všechny historické změny, které ve válečné epoše předurčovaly jeho životní osud. Tato studie je věnována právě jim, srbským dobrovolníkům v Rusku. Těm, kteří se ocitli v ničivých otřesech války, v epoše, v níž tradiční říše opouštěly jeviště dějin a vznikaly nové státy a kdy se právě oni jako obyčejní „malí lidé“ zasažení světovými dějinnými otřesy nacházeli v meziprostoru států a ideologií, v neznámých dalekých místech za neustálého boje o přežití. Dle vlastního rozhodnutí a jako součást historických okolností se

¹⁾ Pod pojmem „matrice“ je zde rozuměn jemnohmotný hodnotově-genetický kód uložený v kolektivním nevědomí, který je specifický pro obyvatelstvo konkrétního území (národa) a určuje mimo jiné jeho jedinečnost a poslání.

z rakousko-uherských občanů a dobrovolníků srbské armády stávali národní revolucionáři podílející se na rozvratu jedné tradiční říše, přestože byli její občané, a bojující za uskutečnění moderního dějinného principu: práva národů na sebeurčení. Jako takoví představovali tvůrce dějin, historický subjekt v bouřlivých zlomových událostech. Vedle milionů dalších byli za první světové války pouze objektem a obětí dějin a epochy s „přemírou historie“, v níž žili. Studie *Zapomenutý boj* je proto historiografickým pokusem, aby se obyčejný srbský rolník z Bosny, Hercegoviny, Banátu, Bačky, Sremu, Baranji, Liky, Banoviny, Kordunu, Dalmácie a Slavonie, jakož i jeho boj a jeho život, časem nestaly jen zastřenou „ztrátou paměti“. Boj srbských dobrovolníků a nezlomná vůle přežít a nezradit své vojenské a myšlenkové přesvědčení navzdory krutým okolnostem proto představují univerzální symbol vysoké lidské odolnosti...

K vytvoření pohledu na úlohu a význam srbských dobrovolníků v Rusku během první světové války byly, kromě analýzy dosud uveřejněné literatury na toto téma, použity i dokumenty z archivu Budínské eparchie srbské pravoslavné církve v Budapešti (fond eparchie). Dále sborníky publikovaných materiálů v ruštině a srbštině (Jaroslav Višňakov, Alexej Timofejev, Goran Miloradović, *Armija bez gosudarstva – Armija bez države. Sbornik dokumentov – Zbornik dokumenata*. Moskva 2014; *Dobrovoljci 1912–1918. Doživljaji i sećanja*, Beograd 1971; *Zapovedništvo utvrđenog mesta Petrovaradin – Novi Sad [1914–1915]. Službena prepiska*, Novi Sad, 2014; Petar Jović, Nikola Popović, *Dobrovoljci 1912–1918*, Zbornik dokumenata, Beograd, 1989; *Jugoslovenski dobrovoljci u Rusiji 1914–1918*, Zbornik dokumenata, priredio Nikola Popović, Beograd 1977), sbírka vybraných novinových článků z maďarských a německých periodik o počátku první světové války, publikace *Spomenica Prve srpske dobrovoljačke divizije 1916–1926* (Vojislav Maksimović, Beograd 1926) a *Srpska pisma iz svetskog rata* (Vladislav Pandurović, Beograd – Novi Sad 2014).

Původní texty pamětníků (Vučen Bajić, *Zapis* [nepublikovaný rukopis]; Pero Blašković, *Sa Bošnjacima u svjetskom ratu*, Beograd 1939; Milan Vakanjac, *Nemojte nas zaboraviti. Ratni dnevnik srpskog oficira dobrovoljca u Prvom svetskom ratu*, Beograd 1997; Toša Iskruljev, *Raspeće srpskog naroda u Sremu 1914*, Beograd – Novi Sad, 2014; Stevan Srđić, *Zapis* [nepublikovaný rukopis]; Josip Horvat, *Živjeti u Hrvatskoj*

1900–1941 [*Zapisi iz nepovrata*] Zagreb 1984; Ćorović Vladimir, *Crna knjiga*, Beograd 1989; Ilija Šunjka, *Zapisi sv. 2, 3, 4, 5, 6* [nepublikovaný rukopis]), jakož i ústní prameny (svědectví Obrada Hornjaka a Ostoje Iliće), doplnily vybraný archivní materiál. K vytvoření této historiografické studie bylo čerpáno z 11 monografií a 26 článků srbských, ruských, rumunských, českých a chorvatských autorů.

Kromě vydaných sborníků k tomuto tématu, obsahujících korespondenci aktérů historických jevů a procesů, kterými srbští dobrovolníci v Rusku procházeli za první světové války (srbských vojenských a civilních orgánů – ministerstva války, ministerstva zahraničí, vyslanectví Srbska v Petrohradě, velitelů Srbského dobrovolnického sboru a 1. srbské dobrovolnické divize, jakož i velitelů dobrovolnických pluků, ruských vojenských orgánů – hlášení a zprávy vysokých ruských důstojníků a velitele Oděského vojenského okruhu), taktéž korespondence pocházející z řad Jihoslovanského výboru – rozkazy, zprávy, telegramy, námítky, záznamy, referáty, instrukce, hlášení a dopisy. V této historiografické studii o srbských dobrovolnících v Rusku mezi roky 1914 a 1918 jsou použity i osobní vzpomínky důstojníků z dobrovolnických řad (Milan Vakanjac) a v ještě větším rozsahu osobní zápisky, úlomky z deníků a dopisy vojáků-dobrovolníků, kteří se zasloužili o vyzdvižení životního osudu jednotlivce, srbského dobrovolníka, pocházejícího z jižních oblastí Rakousko-Uherska, ze sociálního pohledu rolníka, který představoval základní lidskou tkáň srbské dobrovolnické populace v Rusku. Jejich vzpomínky, záznamy a deníky poskytly v pohledu na otázku dobrovolnictví v Rusku za první světové války a dokreslily realitu zkoumané epochy, kolorit i historický úděl lidského jedince zasaženého převratnými dějinnými zvraty.

REPRESE

Během noci z 28. na 29. června roku 1914 bylo Sarajevo po atentátu polepeno plakáty vydanými vedením města. Jejich autorem byl vládní komisař a zástupce starosty Josip Vancaš. Vyzývaly k lynčování srbského obyvatelstva.² Ve veřejném prohlášení vedení města kromě jiného stálo: „I když tento odstrašující čin má své kořeny mimo naši domovinu, neboť na základě přiznání samotného atentátníka není pochyb o tom, že vržené bomby pocházejí z Bělehradu, přesto je žalostné důvodné podezření, že i v samotném Sarajevu existují ničivé elementy. S největším odporem odsuzujeme tento dábelký čin a vyjadřujeme hlubokou lítost zvláště nad tím, kde se stal, a vyzýváme veškeré obyvatelstvo Sarajeva, které se vždy ukázalo být věrným a loajálním, aby tuto a podobnou haň věř lidského plemene vyobcovalo ze svého středu, ať v budoucnu dokážeme podobně ohavným činům předejít.“³

Touto proklamací orgány rakousko-uherského státu přisoudily kolektivní vinu za sarajevský atentát celému srbskému národu a stavící Srby, občany Rakousko-Uherska, mimo jakýkoliv právní a společenský řád. Vlna demonstrací a násilí, která se zvedla proti Srbům 29. června 1914 v Sarajevu, jako děsivý pogrom⁴ postupovala i do jiných

²⁾ TRAJKOVIĆ, Borjanka, Sarajevski Kašikovići – primer stradanja jedne ugledne srpske porodice iz Bosne i Hercegovine u Prvom svijetskom ratu. In: *Bosna i Hercegovina u Prvom svijetskom ratu*, Gacko 2015, s. 206.

³⁾ MASTILOVIĆ, Draga, Štampa u Bosni i Hercegovini o Sarajevskom atentatu i julskej krizi 1914. In: *Bosna i Hercegovina u Prvom svijetskom ratu*, Gacko 2015, s. 80.

⁴⁾ „Ráno 29. června kolem osmi hodin se před katolickou katedrálou v Sarajevu shromáždily davy muslimské a katolické spodiny. Provolávaly slávu zesnulému následníku trůnu, nesly císařovu podobiznu, bez přestání zpívaly ‚carevku‘ a poté se vydali různými směry demolovat nejen srbská obydlí (školy, domovy, tiskárny, novinové redakce), ale i srbské obchody a domy, do kterých vtrhly vylít si svůj hněv s cílem zničit všechno, co jim přišlo do cesty... Z řeznictví Špiry Novakoviće vyhodily všechno maso na ulici a u Jovy Palikuće vylily všechno víno... Zvláště krutě zacházely s majetkem bohatších Srbů: pustošily domy, obchody, chlěvy a stáje Gligorije Jeftanoviće, kameníka Petra Vekiće. Vyplenily dům Rista Maksimoviće a rodičku vyhodily na ulici...“

Gradsko poglavarstvo Sarajevo.

Broj 17.807/1914.

Braćo sugrađani!

Danas, usred najvećeg veselja i zanosa, kada su nas Njegovo Carsko i Kraljevsko Visočanstvo naš Prejasni Nadvojvoda i Prestolonasljednik sa Svojom Prejasnom suprugom vojvotkinjom Sofijom Visokom Posjetom odlikovali, počinjeno je najgnusnije i najogavnije zločinstvo, čije se kobne posljedice za naše Sarajevo, za sav narod i svu našu domovinu niti dogladati ne mogu.

Uspkos skrajnih mjera opreznosti i sigurnosti uspjele je ipak nečovječnim ubojicama, najpodlijim zločincima Nedjeljku Čabrinoviću, tipografu iz Trebinja i Gavri Principu, svršenom maturantu iz Grahova počiniti pakleno zlodjelo time, što su bačenim bombama stavili u opasnost život naših Prejasnih Gostiju a napokon hitcima iz revolvera uništili nadu Previšnjega Prijestola i sviju naroda prostrane Habsburške Monarhije.

I ako ovo strašno zlodjelo imade svoj korijen izvan naše domovine jer je na temelju priznanja samog atentatora izvan dvojbe, da su bačene bombe potekle iz Biograda, to je ipak žalosna temeljita sumnja, da imade u našoj domovini a i u Sarajevu razornih elemenata.

Sa najvećim gnušanjem osuđujemo počinjeni pakleni čin a nesrećeni smo osobito što se on dogodio u Sarajevu, pa pozivamo cjelokupno sarajevsko građanstvo, koje se je uvijek vjernim i lojalnim pokazalo, da ovakove i slične izmete ljudskoga roda iz svoje sredine istrijebi da u buduću predusretne tako sramnim zlodjelima.

Sveta će dužnost biti građanstva sarajevskog da sve učini da se ova danas našem Sarajevu nanescena ljaga opere, a trebaće složno raditi da se pročisti sarajevsko

stanovništvo, koje je bilo i jeste vazda lojalno i nepokolebivo odano Prejasnoj Kruni i slavnom Habsburškom domu.

U znak duboke žalosti te najvećeg ogorčenja nad počinjenim zločinačkim djelom obdržavana je danas žalobna sjednica gradskog zastupstva, a otposlana je na kabinetsku kancelariju Njegovog Veličanstva ova brzopjavka:

„U času, kada je stanovništvo glavnog grada Sarajeva neizmjereno odlikovano Visokom Posjetom Njegovе Carske i Kraljevske Visosti Prejasnog Prestolonasljednika nadvojvode Franje Ferdinanda i Njzine Visosti vojvotkinje Sofije drzla se je bezbožna ruka, da uništi ove nade Previšnjeg Prijestola i sviju naroda cjelokupne Habsburške Monarhije.

Duboko ogorčeno nad strašnim djelom bezbožnika stoji u času teške boli i kušnje uz Njegovo Carsko i Kraljevsko Apostolsko Veličanstvo u nepokolebivoj vjernosti i odanosti uz sve narode duboko ožalošćeno stanovništvo glavnog grada Sarajeva.“

Neka bi dao Svevišnji da u budućе naše Sarajevo sva naša Domovina i cijela slavna Monarhija budu sačuvani od takovih zlodjela kakvo ga je danas Sarajevo doživilo, a dao Svevišnji jakosti našem Prejasnom Vladaru Njegovom Carskom i Kraljevskom Apostolskom Veličanstvu, da ovaj teški udarac sudbine podnijeti uzmogne.

Slava Prejasnom Prestolonasljedniku nadvojvodi Franji Ferdinandu i prejasnoj vojvotkinji Sofiji!

Slava Im!

Sarajevo, dne 28. juna 1914.

Gradonačelnik :

Fehim ef. Ćurčić v. r.

Podgradonačelnik :

Risto Hadži Damjanović v. r.

Podgradonačelnik :

Josip pl. Vancaš v. r.

Vyhlaška vydaná představiteli sarajevské samosprávy odsuzující atentát na rakousko-uherského arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este (sbírka ČSOL).

bosensko-hercegovských měst a vesnic (Doboj, Maglaj, Livno, Travnik, Zenica, Mostar, Konjic, Tuzla, Brčko, Vareš, Bugojno, Visoko, Čapljina, Šamac, Metković).⁵ I některá města v Chorvatsku byla zasažena organizovanými demonstracemi a nepokoji (Záhřeb, Đakovo, Slavonski Brod, Petronka).⁶ Ve Slavonském Brodě demonstranti zaútočili na majetky Srbů za vědomí městských radní, zatímco policii ve městě tvořili tzv. frankovci.⁷ Klerikální kruhy podněcovaly bouřlivé nepokoje proti Srbům a vojenské a policejní orgány je podporovaly, organizovaly a ovládaly.

Tímto Rakousko-Uhersko zahájilo přípravy mas k válečnému zúčtování se Srbským královstvím a zároveň prohlásilo část svých poddaných, právě těch srbské národnosti, kolektivně za „velezrádce“ konfrontujíc svou vlastní existenci s existencí jednoho národa na území Balkánu a Podunají. Těmito kroky habsburská monarchie ve fázi svého rozpadu porušovala základní principy své historické existence: její snaha integrovat a harmonizovat různé národy, víry a kultury do svého kulturního a dějinného modelu ustanovená v 18. století se ukázala na počátku století dvacátého jako vyčerpaná. Mocenská nadvláda vojenských

Dům, ve kterém byla redakce novin „Srpske riječi“, zničily do základu a všechna zabavená čísla listu vyházely na ulici.“ TRAJKOVIĆ, B., c. d., s. 206–207.

⁵⁾ „V Travniku je rozbořena budova srbské školy a zajat kněz Petar Čosović. Kotarský správce Abdurezak Dizdarević z Čapljiny byl hlavním organizátorem pronásledování Srbů 29. a 30. června 1914 v Čapljini a Gabele. Dizdarević nařídil vyplnění „Srbské čítárny“, „Srbského Sokola“ a „Srbského zemědělského družstva“ v Čapljini. Zničen byl i dům kněze Vasy Medana, který byl odveden jako rukojmí. V Gabele demonstranti vyplnili pravoslavný kostel, porušili jeho střechu, rozbili bránu a odnesli veškerý církevní inventář. Třetí den po atentátu demonstranti ve městě Konjic demolovali pravoslavný kostel, dům sv. Sávy, ve kterém byla srbská základní škola a čítárna... V Mostaru byly demonstrace organizovány dvakrát. Kromě srbských škol byly napadeny jak kostel, tak metropolitní budova... Napříč Hercegovinou, převážně kolem Mostaru, jsou známy případy, kdy jsou pravoslavné děti nuceny křížovat se jako katolíci. „MILOŠEVIĆ, Borivoje, Austrougarski zločini nad srpskom pravoslavnom crkvom i sveštenstvom u Bosni i Hercegovini tokom Prvog svijetskog rata. In: *Bosna i Hercegovina u Prvom svijetskom ratu*, Gacko 2015, s. 154–155.

⁶⁾ MITROVIĆ, Andrej, *U svetskom ratu. Istorija srpskog naroda 6-2*. Beograd 1983, s. 18.

⁷⁾ KARAUŁA, Željko, Sarajevski atentat – reakcije Hrvata i Srba u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. In: *Radovi zavoda za hrvatsku povijest*. 43. Zagreb 2011, s. 270. Jako „frankovci“ byli označováni pravicoví chorvatští nacionalisté shromáždění kolem politické strany *Čista stranka prava* vedené Josipem Frankem.

a klerikálních kruhů v monarchii si svou historickou frustraci vzniklou sjednocením Německa mimo habsburský dům a imperiálním oslabením ve velkém zápase velmocí v poslední třetině 19. století snažila vynahradiť agresí směrem k Balkánu. Vháněla Rakousko-Uhersko za každou cenu nejen do války se Srbským královstvím, ale i do „války“ s významnou částí svých srbských poddaných.

Proto válka, kterou Rakousko-Uhersko zahájilo v létě roku 1914 proti Srbsku, byla zároveň válkou proti celému srbskému národu, jehož biologické, existenciální, kulturní a dějinné hodnoty byly tímto ohroženy v samotné podstatě.

V rámci vynaložené energie v souvislosti s přípravami na válku proti Srbům Rakousko-Uhersko rozpoutalo v létě 1914 propagandistické mechanismy, jejichž jisté části přetrvaly jako obecně platné stereotypy o Srbsku a srbském národu i v epoše, která započala Velkou válkou. Tisk, především klerikální, vykresloval Srby jako národ bezvěrců, vrahů a ničitelů stávajícího společenského řádu a evropského uspořádání. Podobně tisk v Bosně a Hercegovině i v Chorvatsku, v souladu s potřebami klerikálních a vojenských kruhů připravujících se k válce, šířil proti Srbům a Srbsku nenávisť. Frankův list *Hrvatska* v Záhřebu uvedl, že „na našem těle je přisáto klíště Srbů a Slovanosrbů“,⁸ a zdůrazňoval „ať je ode dneška naším cílem jednou provždy s nimi zúčtovat a zničit je“.⁹ Klerikální *Chorvatský deník (Hrvatski dnevnik)* ze Sarajeva v čísle z 24. června 1914 psal o „zrůdném teroristickém atentátu Vlachů na následníka trůnu“ a o srbských vlajkách jako o „vlašských hadrech“. Tytéž noviny rovněž šířily zvěsti o údajném útoku srbských rolníků na vojenský konvoj v okolí Gacka.¹⁰ V *Chorvatském deníku* byly obvyklými názvy pro Srby: srbští psi, zločinci, teroristé, bandité, lidská spodina, řezníci, krvežíznivci, ničemové.¹¹

⁸⁾ KARAULA, Ž., c. d., s. 270. Pozn. překl.: Pojmem „Slovanosrbů“ je míněno Slovanů na straně Srbů.

⁹⁾ „Oba zlosynové jsou fanatičtí Srbové,“ komentoval záhřebský list *Hrvatska* v tomtéž čísle. „Oni jsou synové toho prokletého plémě, které všude zasévá nenávisť, podřezávání a zabíjení... Zabijáku, Tvé jméno je Srb... Srbové jsou jedovatí hadi, před nimiž jsi v bezpečí teprve tehdy, když dostaneš jejich hlavu.“ KARAULA, Ž., c. d., s. 270.

¹⁰⁾ MASTILOVIĆ, D., c. d., s. 82. Pozn. překl.: Slovo „Vlach“ bylo hanlivým označením pravoslavného Srba v katolickém a muslimském prostředí Rakousko-Uherska.

¹¹⁾ MILOŠEVIĆ, B., c. d., s. 155.

Bezprostředně po atentátu na Františka Ferdinanda d'Este vypukly v Sarajevu protisrbsky zaměřené pouliční nepokoje včetně ničení a vypalování srbských obchodů a bytů (sbírka ČSOL).

Klerikální kruhy na jihoslovanském území monarchie svými poselstvími podněcovaly masy k válce proti Srbům a Srbsku. Tak například záhřebský arcibiskup dr. Anton Bauer ve svém poselství kolujícím mezi věřícími u příležitosti zahájení války se Srbskem zdůraznil, že „začala svatá válka“, slovinský biskup dr. Antun Jeglič o Srbech řekl, že jsou „zapřísáhlí nepřátelé samotného Ježíše“. K zvláště bojovným řečníkům patřil sarajevský biskup dr. Ivan Šarić, kterému představitel bosensko-hercegovské vlády guvernér Oskar Potiorek vyjádřil svou patřičnou vděčnost za jeho rakouský patriotismus.¹²

Během prvních masových zatýkaní v Sarajevu došlo, kromě zatčení atentátníků a jejich spolupachatelů, i na zatýkání významnějších Srbů, mezi nimiž byli Risto Radulović, šéfredaktor listu *Narod*, Vasilj Grđidj, básníci Jovo Varagić a Jovo Šašić.¹³ Nejsledovanější Srbové byli zatýká-

¹²⁾ ALEXIĆ, B., Držanje rimokatoličkog klera u Bosni i Hercegovini tokom Prvog svjetskog rata. In: *Bosna a Hercegovina u Prvom svjetskom ratu*. Gacko 2015, s. 291–293.

¹³⁾ Risto Radulović je odvečen do Mostaru, kde je uvězněn jako rukojmí. MAKSI-MOVIĆ, Vojislav, Risto Radulović – srpski nacionalni ideolog i stradalnik. In: *Bosna i Hercegovina u Prvom svijetskom ratu*, Gacko 2015, s. 22–23.

ni po celé Bosně a Hercegovině podle předem připravených seznamů, odvádění jako rukojmí do vězení, kde jim bylo oznámeno, „že svými životy garantují odpovědnost za škodu, která by v zemi mohla vzniknout armádě, vojenským objektům, transportům, veřejným dopravním prostředkům, což v tu dobu mělo pro armádu nemalý význam“.¹⁴ Po vlně zatýkání ve spojitosti s atentátem v Sarajevu začala velká pronásledování Srbů v Rakousko-Uhersku po srbské mobilizaci dnem 26. července 1914. Téhož dne byl císařským nařízením v Bosně a Hercegovině zrušen stávající systém a ústavní práva obyvatel. Správu převzaly vojenské orgány, které nařídily, že „v zájmu vojenského vedení musí bezpodmínečně pronásledovat, zadržet a zavírat všechny osoby, které by se politickým a vojenským orgánům mohly jevit jako nedostatečně loajální a ohrožovaly by bezpečnost veřejnosti“. V souvislosti s tím byla na rukojmích páčána různá násilí.¹⁵

V Bosně a Hercegovině jako čelné oddíly odvety proti Srbům organizovaly rakousko-uherské vojenské úřady tzv. šuckory,¹⁶ zvláštní „ochranné sbory“ tvořené částí muslimského a katolického obyvatelstva. V Bosně a Hercegovině bylo v době války těchto jednotek na 11 000, byly zakládány ve všech větších městech. Působily převážně proti srbskému obyvatelstvu za frontovou linií východní Bosny a východní Hercegoviny zabíjením, násilím a pleněním. Jen v okruhu Banja Luky, daleko od frontové linie, bylo šuckorů 2 040.¹⁷

¹⁴⁾ ČOROVIĆ, Vladimir, *Črna knjiga*. Beograd 1989, s. 46–47.

¹⁵⁾ „V Mostaru roztloukali Djordji Čapinovi z Domanovićů na hlavě ořechy. [...] V Čaplinje pod vedením velitele Šuckoru Hasana Hajdaroviće osedlali oslím sedlem deset vážených občanů. [...] Todora Rijiće z Kivakaru u Bosenského Brodu zastřelili v prvních srpnových dnech. [...] Ve Foči předvedli šest nejváženějších Srbů jako rukojmí. Za úsvitu 9. srpna 1914 přišla jedna vojenská hlídka k mostu a zastřelila tři z rukojmí bez jakýchkoli důvodů a ve stejném okamžiku byla napadena další trojice rukojmích a probodnuta bajonety. [...] Četníci těžce zmlátili pravoslavného kněze Atanasije Kosoriće z Rogatice a pak jej odvěkli do sklepa [...] Alexe Vučiniće z Blažuje svázali a zapálili mu knír atd.“ ČOROVIĆ, V., c. d., s. 45–64.

¹⁶⁾ Výraz „Šuckor“ vychází z německého Schutzkorps (Ochranný sbor). Schutzkorps byl založen v roce 1908 jako dobrovolnická milice pomáhající rakousko-uherským úřadům s udržováním pořádku v Bosně a Hercegovině.

¹⁷⁾ BABIČ, Miro – VUJIČIĆ, Petar, Austrougarski pogromi protiv Srba 1914–1918 sa posebnim osvrtom na ratno zakonodarstvo, logore i zločine šuckora u BiH. In: *Sarajevski atentat 1914*. Gacko 2014, s. 315.

Po atentátu v Sarajevu v létě 1914 byli Srbové v Chorvatsku pod dohledem policejních a civilních orgánů. Všechny srbské společnosti a organizace se srbským atributem ukončily svou činnost. Ve městě Kostajnica dávali Chorvaté najevo své špatné postoje vůči Srbům a srbská inteligence se snažila hovorům o atentátu vyhýbat. V městě Otočac kotorský správce tvrdil, že „srbská inteligence nevyvěsila smuteční vlajky,“ za toto porušení obvinil advokáta dr. Jovu Polovinu, zakladatele srbského Sokola.¹⁸ Vůdce Srbů z Chorvatska a jeden z vůdců chorvatsko-srbské koalice Svetozar Pribičević byl stejně jako jeho bratr Valerijan¹⁹ uvězněn, v internaci v Budapešti strávil celý jeden rok. Zemská vláda v Chorvatsku 3. října 1914 zrušila výuku cyrilice na veřejných základních školách, 5. listopadu 1914 zrušila název srbochorvatský jazyk a přejmenovala jej na chorvatský. Vládním nařízením z 3. ledna 1915 byla cyrilice zrušena rovněž v administrativní sféře.²⁰

Skupina prominentních Srbů ze Sremu internovaná v pevnosti Arad i se svou stráží (sbírka autora).

¹⁸⁾ KARAUŁA, Ž., c. d., s. 277.

¹⁹⁾ MITROVIĆ, A., c. d., s. 43.

²⁰⁾ KOVAČEVIĆ, Miloš, Austrougarske zabrane srpskog jezika i ćirilice kao posljedica Sarajevskog atentata. In: *Sarajevski atentat 1914*, s. 252–253.

V Dalmácii po sarajevském atentátu docházelo na několika místech k protisrbským demonstracím (Split, Sinj, Vrlika, Kaštel Sućurac). V Dubrovniku 4. července 1914 došlo k útokům na instituce a majetky Srbů.²¹ V protisrbském duchu psaly v Dalmácii chorvatské noviny *Prava crvena Hrvatska*, *Mladost*, *Naše jedinstvo*, *Pučki list*, *Pučke novine*.²² První masová zatýkáni probíhala v den vyhlášení mobilizace 26. července 1914 ve Splitu, Šibeniku, Kninu, Omiši, Zadaru a Dubrovniku.

Rakousko-uherské úřady zatýkaly „za zločin velezrady“ významné Srby a chorvatskou inteligenci projihoslovanské orientace. Počátkem srpna 1914 zakázaly činnost všem společnostem se srbským atributem, stejně tak chorvatským sokolským organizacím, kromě chorvatské *Strany práva*, s odůvodněním, že „do nich pronikl srbofilský proud“.²³

V jižním Banátu 26. července 1914 rakousko-uherské úřady zatkly na sto padesát až dvě stě osob. Na území jižního Uherska vojenské orgány zatkly Jašu Tomiše a několik stovek Srbů. Zakázány byly všechny srbské spolky, stejně jako srbský tisk *Zastava*, *Branik* a *Srpstvo*. V Somboru byli zastřeleni Samko Radosavljević a Nikola Kovačić.²⁴ V létě 1914 z Velkého Bečkereku (dnes Zrenjanin) internovaly vojenské orgány dvacet dva srbských intelektuálů do věznice Csillag v Segedínu.²⁵ Oskar Rajter, hejtman města Veliký Bečkerék, oznámil 29. července 1914, že byly „v poslední době zatčeny nedůvěryhodné civilní osoby, které slouží jako pojistka proti ostatním nespolehlivým elementům těžé národnosti“.²⁶ V místě Bela Crkva orgány zatkly dvacet čtyři významných Srbů, které odvedly na místní velitelství brigády a odtud do městské věznice. Nakonec byli internováni do rumunského Aradu a maďarského Segedínu

²¹⁾ V Dubrovniku byly zdemolovány prostory Srbské tiskárny, Srbského pěveckého sdružení Sloga, Matice srbské, jakož i několik obchodů, jejichž majiteli byli Srbové. Ve Splitu proti Srbsku demonstrovalo 2 000 lidí a zapálili srbskou vlajku, stejně jako i ve Vrlici a Kaštelu Sućurac, kde zapálili dvě srbské vlajky. GULIĆ, Milan, *Dalmacija u osvit Velikog rata*. In: *Prvi svetski rat, Srbija, Balkan i velike sile*. Beograd 2015, s. 438–440.

²²⁾ „Se Srby je nutno takto zúčtovat, aby je nikdy nenapadlo vyvolávat neklid v našem císařství,“ psaly *Pučke novine*. Tamtéž, s. 440–442.

²³⁾ Tamtéž, s. 442–449.

²⁴⁾ MITROVIĆ, A., c. d., s. 43.

²⁵⁾ STANOJLOVIĆ, Alexandr, *Petrovgrad*. Petrovgrad 1938, s. 63–64.

²⁶⁾ KRČMAR, Filip - BALINT, Aranka, *Početak Prvog svetskog rata u svetlu Velikobečkerečke štampe – zbirka odabranih novinskih tekstova iz mađarske i nemačke periodike*. Zrenjanin 2014, 122 s.